

BREVIARIS

La Ciutat del Sol

Tommaso Campanella

PUV

BREVIARIS

IX

La Ciutat del Sol

seguida de

Qüestió quarta
sobre la millor
república

Tommaso Campanella

Traducció i introducció
d'Antoni Seva

PUV

Títol original: *La Città del Sole, dialogo poetico* (1602)
Quaestio quarta de optima republica (1637)

© Traducció: Antoni Seva

© d'aquesta edició: Publicacions de la Universitat de València
Abril 2006

Publicacions de la Universitat de València

Arts Gràfiques, 13 - 46010 València

Disseny de la col·lecció: Enric Solbes

Maquetació: Inmaculada Mesa

ISBN: 84-370-6435-X

Dipòsit legal: V-1868-2006

Impressió: Nexográfico (Paterna) València

ÍNDEX

Introducció

7

La Ciutat del Sol

31

Qüestió quarta sobre la millor república

89

Introducció

1

El 4 de juny de 1601, al Castel Nuovo de Nàpols, el frare dominicà Tommaso Campanella va ser sotmès pel Sant Ofici al suplici de la vetla (*la veglia*): lligat de mans i de peus, va ser suspès enlaire, amb les anques a poca distància d'un pal punxegut; l'esforç per aguantar-se el mantindria despert mentre durava un insistent interrogatori. El frare, per defugir les greus acusacions que pesaven sobre ell i evitar una probable condemna a la foguera, havia decidit fingir-se boig—els bojos, com no estaven en condicions de penedir-se, no podien ser executats—: això volien comprovar els inquisidors.

Els fets es remuntaven a dos anys abans, quan a la Calàbria, aclaparada per desgràcies naturals, per la misèria i pels impostos, es va congriar una revolta de gent heterogènia contra «sa majestat catòlica» Felip III. Campanella, amb la seua oratòria ardent, havia celebrat conciliàbuls amb persones influents i havia excitat les masses predicant una nova república igualitària, amb comunitat de béns i reformes radicals que farien nàixer una nova edat d'or. Les estrelles anunciaven el moment oportú per al canvi de segle. El comandament civil i militar s'havia confiat al cavaller Maurizio de Rinaldis; una petita flota turca, a les ordres del renegat Cicala, donaria suport per mar. La revolta va fracassar estrepitosament per la delació de dos conjurats i per

les mesures preses pel virrei. Alguns capdavanterers van ser executats cruelment. Molts dels revoltosos van ser fets presoners, entre ells Campanella, traït per un amic de la seua família. Quatre galeres els van conduir a la capital de regne; a les vergues de cadascuna penjava el cadàver d'un presoner; altres dos van ser esquartejats vius a la vista de la multitud; el altres van ser reclusos al Castel Nuovo.

Contra Campanella es van obrir dos processos: l'un, de rebel·lió, pel virrei; l'altre, d'heretgia, per la Inquisició. En el primer, si bé al principi, torturat al poltre, va admetre la culpabilitat, més tard va precisar les seues intencions: establir un nou ordre teocràtic universal, reservant-hi el paper hegemònic justament a la monarquia espanyola, que havia conquistat el nou món i hi havia estès el cristianisme. En l'altre, se l'acusava d'haver negat els dogmes més sagrats i de blasfèmia i sacrilegis. Les acusacions, procedents d'enemics i de còmplices sotmesos a tortura, no podien ser més greus.

Campanella va resistir la vetla durant trenta-sis hores. Els interrogadors no van aconseguir arrancar-li sinó gemecs i frases incoherents; van haver de declarar-lo boig. Estranyament, el procés civil es va aturar i l'eclesiàstic va tenir lloc a Nàpols i no a Roma: això, sens dubte, palesa una tensió entre el papat i la monarquia espanyola. En tot cas, no convenia deixar solt un profeta capaç d'arrossegar masses. La Inquisició el va condemnar a presó perpètua per heretgia.

Gian Domenico Campanella havia nascut el 1568 a Stilo, un poblet de Calàbria, en una família modesta. Als quinze anys va entrar en l'orde dels dominicans, prenent el nom de Tommaso. Als convents del seu país va

rebre una formació rutinària (l'aristotelisme passat per l'escolàstica) que aviat va rebutjar, entusiasmat per les teories empiristes d'un filòsof conterrani, Bernardino Telesio. L'ansia de saber, l'esperit polèmic i les amistats amb seglars van fer que topàs amb els seus superiors. Sense permís, va residir a Nàpols, a casa d'un amic noble, Mario del Tufo, que el va introduir en els cercles intel·lectuals, especialment en el de Giambattista della Porta, un científic d'amplis interessos, entre els quals es trobava la màgia natural. Aquestes irregularitats fan que l'orde li impose fer penitència i tornar a Calàbria (1592). Campanella, però, desobeeix i emprèn el camí del nord: passant per Roma, va a la Toscana, on no obté la càtedra a què aspirava, i a Bolonya, on un agent de la Inquisició furta de la seua cel·la els seus manuscrits. A Pàdua freqüenta la universitat i coneix Galileu; noves acusacions i calúmnies s'acumulen conta ell: sodomia, escrits ateu, ocultisme. És traslladat a la presó de la Inquisició a Roma, on coincideix amb Giordano Bruno (1594). Abjura dels seus «errors» i les autoritats religioses creuen alliberar-se d'ell enviant-lo al convent del seu poble (1598). No tardarà ni un any a embarcar-se en la revolta que el duria al Castel Nuovo.

Campanella romandrà empresonat vint-i-set anys. És traslladat al Castel Sant'Elmo, la impressionant fortalesa construïda pel valencià Pere Lluís Escrivà; hi va passar quatre anys engrillonat en una masmorra fosca i humida; malgrat l'aïllament, manté contactes clandestins amb l'alemany Kaspar Schopp, que rep els manuscrits del frare amb la intenció de publicar-los i fa gestions per alliberar-lo, infructuosament. El 1608 és transferit al Castel dell'Ovo, en unes condicions molt més benèvols: té accés a llibres, aplega alguns deixebles, rep visites, entre les quals la del protestant

alemany Tobias Adami, que serà el seu editor. Després de sis anys fecunds, el fan tornar quatre anys més a la masmorra de Sant'Elmo. Per fi, al Castel Nuovo una altra vegada; milloren les condicions, però la llibertat es fa esperar molt encara.

Ix de la presó el 27 de maig de 1626. Encara no és la llibertat plena: conduït a Roma, ha d'esperar a les cel·les del Sant Ofici que s'examine l'ortodòxia dels seus escrits. Però aleshores troba el millor protector que podia desitjar: el papa Urbà VIII (Maffeo Barberini), que es creu en perill de mort, es serveix amb èxit dels seus dots màgics. Els seus llibres són esborrats de l'Índex; és nomenat mestre de teologia; el papa li assigna una pensió.

Tanmateix, la situació de Campanella no era gaire segura. Tenia enemics a la cúria, i més quan té lloc el procés contra Galileu (1633), a qui el frare donava suport. Al mateix temps, a Nàpols es decobreix un altre complot antiespanyol, al capdavant del qual hi ha un deixeble de Campanella; les autoritats sospiten del mestre. D'altra banda, l'orientació política de Campanella es gira ara en favor de la monarquia francesa, vencedora dels hugonots, com a poder hegemònic, en detriment de l'espanyola. Per evitar l'extradició a Nàpols, amb l'ajut del papa i de l'ambaixador francès, Campanella fuig a França.

A París és molt ben acollit (finals de 1634); el precedia la seua fama de savi. Gaudeix de la protecció del totpoderós Richelieu, que el presenta a Lluís XIII; el «rei cristianíssim» el rep amb gran respecte i afabilitat i li concedeix una pensió. Publica moltes de les seues obres, amb l'aprovació de la Sorbona. No abandona les pràctiques astrològiques: quan naix el futur rei Sol, li fa un horòscop que el temps confirmaria (1638).

Però no pot conjurar un perill que li anunciaven les estrelles a ell mateix: mor el 21 de maig de 1639 i és soterrat a l'església de Saint Jacques.

2

Campanella era un home desmesurat en una època sense mesura. Tenia una memòria prodigiosa; era audaç en les seues opinions, que transmetia amb vehemència, confiat en els seus dots de persuasió amb la paraula i amb la mirada. Es va lliurar febrilment a l'estudi de totes les escoles en totes les branques del saber. Es vanava dels seus coneixements, s'atribuïa una missió providencial i s'arrogava poders màgics.

Va escriure molt, tant en llibertat com a la presó, sobretot de filosofia (*De sensu rerum et magia*, *Realis philosophia epilogistica*, *Metaphysica*, etc.), una extensa *Theologia*, de política, d'astrologia, de medicina, una *Apologia pro Galilaeo*, una considerable producció poètica, una abundant correspondència. Escrivia profusament, en llatí i en italià, sovint en to polèmic; revisava i ampliava els seus llibres. El seu estil és vehement i robust, però a vegades desordenat i confús, sense cura de la forma.

Com a filòsof, Campanella està ple de contradiccions: abominava d'Aristòtil, però acatava l'autoritat de Tomàs d'Aquino; s'adheria a Plató i, en part, al platonisme florentí, però també al sensisme de Telesio; abonava la ciència experimental, però com un pas previ a la metafísica, i sense excloure l'astrologia i la màgia; creia que el cristianisme és la confirmació revelada de la raó natural; s'interessava molt pels progressos i les descobertes geogràfiques contemporanis, però reafirmava

la concepció teològica, medieval, del món; l'adhesió al papat no li impedia vorejar l'heterodòxia.

Malgrat les seues contradiccions i rareses –algunes, compartides amb els seus contemporanis–, ocupa un lloc digne en la història de la filosofia. Va forjar un sistema tancat, amb la seua pròpia coherència.

Campanella veu el món com un gran llibre, el llibre de la Natura, escrit per Déu mateix. D'ací deriva la seua confiança en la lliure investigació científica i també la proposta d'un aprenentatge directe, sensible, com en les imatges pintades als murs de la Ciutat del Sol. Hi ha un altre gran llibre, escrit també per Déu, que és la Bíblia. Entre l'un i l'altre no poden haver-hi contradiccions; qui no conegués el segon, en tindria prou amb el primer.

El coneixement naix del dubte, del qual es desprèn una evidència: «jo, que pense, sóc» –això, dit abans que ho digués Descartes. La consciència del jo és una *notitia innata* que comporta la consciència del no-jo: el món extern, que afecta els sentits, produeix una *notitia illata*, per la qual coneixem no les coses, sinó la percepció de les coses.

Qui pensa, es concep com una entitat que pot, sap i vol: ací s'origina la teoria de les «primalitats», fonamental en el sistema de Campanella. Tant el jo com el no-jo estan constituïts per tres principis o atributs de l'ens: *potentia* (capacitat d'existir i d'obrar), *sapientia* (capacitat de saber) i *amor* (tendència a la conservació). Les coses finites participen també del no-ens, amb els atributs oposats d'*impotentia*, *insipientia* i *disamor*. En un pla superior, les primalitats es transformen en «influències magnes», instruments de la providència: *necessitas* (causalitat), *fatum* (destí intel·ligible) i *harmonia*; a aquestes s'oposen les negatives: *contingentia* (casualitat), *casus* (cas excepcional) i *fortuna* (sort).

La Natura és única, per damunt de les diferències aparents. Totes les coses, fins les artificials, presenten semblances, analogies de forma i funció. L'individu, doncs, és un microcosmos. Aquesta teoria, provinent dels clàssics, la reprendrà Leibniz, que coneixia bé les obres de Campanella. Entre les coses, diferents segons el grau de no-ens que contenen, existeixen uns vincles de simpatia o antipatia amb els quals la providència forma una *concordia discors*, un bé superior per damunt dels mals particulars.

Campanella creu que tots els éssers estan animats (pampsiquisme), encara que en nivells de consciència diferents (éssers inorgànics, orgànics, l'home). Ara, el pampsiquisme no és un panteisme. Déu, com a ens pur, té en grau perfecte les tres primalitats, que formen una unitat triple (monotriade). És un calc del dogma de la Trinitat, que atribueix les primalitats, respectivament, al Pare, al Fill i a l'Esperit Sant. Però aquesta doctrina es pretén deduir de la Natura mateixa. Això vol dir que la religió és un producte de la raó. La religió positiva és veritable si s'ajusta a la religió natural, racional. La revelació és un complement: afegeix la distinció de persones en la Trinitat i els sacraments. El cristianisme és superior a les altres religions perquè és més racional.

L'home, «cuc imperfecte», ocupa un lloc particular en el món. És lliure perquè depèn directament de la providència divina: els astres poden influir en la seua conducta, però ell pot sostroure-se'n pel lliure albir. Encara més: pot actuar sobre el món per mitjà de la màgia natural, que, basada en la ciència i en les arts, permet forjar invents i, gràcies a l'astrologia, pot prevenir els esdeveniments. D'altra banda, l'home sent dues tendències: a l'ens i al no-ens. La tendència al mal és el pecat original bíblic; la pena recau en els fills, però

la culpa en els pares, si no s'ha posat la cura adequada en la procreació, de la qual depenen les qualitats dels fills. D'ací es desprèn la necessitat de l'eugenèsia i de l'educació. Al contrari, per la tendència al bé, l'home és capaç d'advertir el vincle que el lliga a l'ens pur i d'aspirar a assimilar-s'hi.

Campanella entra de ple en el moviment general que, amb la irrupció del capitalisme i de l'expansió colonial, pretenia reformar la religió, la filosofia, la ciència, la tècnica, les arts i la política. La seua reforma no va adreçada a la consciència individual, sinó al gènere humà en diferents camps.

La importància de l'educació es dedueix de principis teòrics: la conducta depèn del coneixement, perquè «qui pot i sap obrar bé ha de voler-ho». Per això Campanella, avançant-se a Comenius, propugna una educació universal, obligatòria, graduada, amb mètodes assequibles i completada amb la pràctica.

El cristianisme, com a religió més racional, si se'n supprimeixen els abusos, ha de ser admès per tots els pobles. Cal, d'una banda, difondre'l, persuadint les altres religions. Això és el que Campanella es proposa en el *Quod reminiscetur*, una obra que va influir en la institució de la Congregatio de propaganda fide i en la fundació per Urbà VIII del Collegium Vrbanum per a la formació de missioners (1627). D'altra banda, calia com a suport un poder temporal que, subordinat al papa, exercís l'hegemonia a tota la terra. Tots els pobles, sota la guia d'un sol pastor, viurien en una nova edat d'or.

Un home sense experiència política proposava un nou ordre mundial: la monarquia absoluta subordinada al poder papal –un neogüelfisme. Malgrat la revolta calabresa i la presó, donava suport a la monarquia espanyola, aleshores hegemònica i conquistadora i

cristianitzadora del món. Ho feia per convicció, sens dubte. Quan es va decantar a favor de França, no va ser per ressentiment ni per conveniència –de fet, en l'edició parisina de *La Ciutat del Sol* (1637), hi manté els bon auguris per a Espanya–, sinó a la vista de la notòria decadència espanyola. A l'hàbil Richelieu, és clar, li convenia tenir al costat Campanella: el 1635 esclata la guerra entre França i Espanya; perdurava el llarg conflicte gal·licà, que enfrontava la monarquia francesa amb el papat. Però, al frare, la lleialtat al papa era l'única que li importava.

És admirable la gran figura de Galileu, que, deixant de banda les especulacions metafísiques, s'accontenta amb unes poques veritats demostrables, conscient de la seua transcendència. Però això no desacredita un filòsof combatiu com Campanella: eren ben reals la depressió de Calàbria sota la dominació espanyola, les diferències socials, la corrupció, el llast de l'aristotelisme, les arriscades disputes religioses, les confrontacions bèl·liques entre els estats moderns, la pèrdua de poder moderador del papat, els conflictes per l'hegemonia en el nou món, la política colonial. És en el marc d'aquestes tensions que Campanella es mou amb audàcia ingènua i amb tenacitat. De les seues propostes, unes són aportacions positives; altres són rareses que han quedat arraconades; altres són malsons terribles. Ara, no se li podrà negar la coherència del seu sistema, la coherència radical del visionari.

3

Una utopia és una obra de caràcter imaginari que comprèn la narració d'un viatge, la descripció d'un país exòtic i l'exposició d'un sistema social inconegut.

ISBN 84-370-6435-X

9 788437 064352

BREVIARIS

9

PUV

PUBLICACIONS

VNIVERSITAT
ID VALÈNCIA